

Література

1. Алексюк . А.М. Педагогіка вищої освіти України. – К.: Либідь, 1998. – 555 с.
2. Державна національна програма “Освіта. Україна ХХІ ст.”. – К., Райдуга. – 1994. – 61 с.
3. Закон України “Про освіту”. – К., 1996. – 36с.
4. Галузинський В.М., Євтух Н.Б. Педагогіка: теорія та історія: Навч. Посібник. – К.: Вища школа, 1995. – 237 с.
5. Дидактика современной школы / Под ред. В.А.Онищука. – К.: Рад. Школа, 1987. – 350 с.
6. Оконь В. Введение в общую дидактику. – М.: Высшая школа, 1990. – 379 с.
7. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. – К., 2001. – С.607.
8. Харламов И.Ф. Педагогика: Учебное пособие. – М.: Юрист, 1997. – 512 с.

*Базиль Л.О.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 1930-Х РР.

Методика викладання української літератури упродовж усього процесу становлення і розвитку постійно спиралася на досвід педагогів минулого, черпаючи з історичної спадщини як позитивні надбання, так і недоліки. Саме тому проблема історії становлення шкільної літературної освіти є актуальною, потребує детального дослідження та переосмислення.

Питаннями історії методики викладання літератури займалися у свій час Я. Роткович, О. Красноусов, А. Скафтимов, В. Чертов, О. Мазуркевич та інші вчені. Частково проблема становлення шкільної літературної освіти в Україні знайшла відображення у працях Є. Пасічника, О. Бандури, В. Стеценка та ін.

Ми ж зупинимось на особливостях літературної освіти школярів в Україні у 1932-1938 рр., що отримали назву періоду уніфікації української літературної освіти з загальносоюзною.

Початок цього етапу ознаменовувався постановами радянського уряду про школу 30-х рр., припиненням українізації, скороченням кількості національних шкіл, масовими репресіями проти діячів культури, освіти, науки.

Варто також зазначити, що для середніх освітніх закладів була затверджена єдина шкільна програма, створено єдиний навчальний план, зроблено спробу видати єдиний стабільний підручник. Це був період, з одного боку, поступового відновлення вивчення української літератури з позицій її специфіки, тобто переборення в шкільній освіті наслідків невинного прожектерства, а з другого, – посиленої уніфікації української освіти з загальносоюзною.

Експериментаторство в галузі освіти попередніх років було засуджено, до практики шкіл повернулася предметна класно-урочна система. Відповідно до нової системи навчально-виховного процесу складалися інші навчальні плани, програми, підручники. Перед вчителем ставилися такі завдання:

1) підготувати всебічно розвинених членів комуністичного суспільства, “виховати з них активних борців з ухилами від лінії партії, проти правого опортунізму”;

2) прищепити “вміння та класову свідомість щодо колективної творчої праці, соціалістичне ставлення до неї, соціалістичну дисципліну праці”;

3) підвищити рівень загального розвитку школярів;

4) сформувати в учнів ширший, ніж у дореволюційній буржуазній школі громадсько-політичний світогляд, дати основи теоретичних знань, сформувати вміння самостійно „виробляти комуністичні погляди” та „правильно розумітися на основних явищах суспільного життя, класової боротьби, міжнародного революційного руху”;

5) виховати учня – “інтернаціоналіста”, дати йому “пролетарське розуміння національного питання”;

6) підготувати школяра до активної участі в будівництві національної за формою та соціалістичної за змістом культури; “озброїти його на рішучу боротьбу з усіляким націоналізмом, з великодержавним шовінізмом як головною небезпекою...”;

7) “виховати з учнів войовничих безвірників (атеїстів), що здатні в боротьбі за соціалізм боротися проти контрреволюційного впливу релігії”.

Як бачимо, з завдань, поставлених перед школою у 30-х рр., випливає твердження, що радянська педагогіка, а, відповідно й методика, обстоювали формування не українця (в усіх країнах світу плекають насамперед національне виховання, дбають про формування спадкоємців і продовжувачів своєї нації), а безнаціональної, безликої радянської людини, покірної пануючому режимові, збайдужілого раба тоталітарної системи, яка “топче” європеїзм, властивий українській традиційній педагогічній культурі з її

винятковою пошаною до кожної особи як єдиної неповторної особистості й найвищої цінності суспільства. Натомість українцям нав'язували азіатську педагогіку, що ігнорувала особистість, фетишизувала колектив, вважаючи його найбільшою цінністю.

Формуванню членів комуністичного суспільства сприяли й новоукладені програми, побудовані за тематично-хронологічним принципом. Автори програм врахували основні недоліки документів програмово-методичного змісту попередніх років (перевантаженість навчальним матеріалом, включення до програм творів, незрозумілих учням, відсутність історичного підходу до вивчення літератури, рекомендація учням так званої “шкідливої літератури”, що сприяла утвердженню національної ідеї тощо). Нові програми, на думку авторів, були “якісно вищі” стосовно змісту знань, більш систематизовані щодо розміщення навчального матеріалу, однак дуже заідеологізовані.

У 30-х рр. уроки літератури часто перетворювалися на соціологічні заняття, під час яких педагоги намагалися сформувати в учнів класову самосвідомість, ідеологію, а не моральні якості й загальнолюдські цінності. Після такого “класового” вивчення, наприклад, фольклору школярі 6-го року навчання опрацьовували так звану “літературу перероджуваного поміщицтва”. Найяскравішими представниками цієї літератури автори програм вважали Г. Квітку-Основ'яненка, П. Гулака-Артемівського, І. Котляревського. Основна увага у процесі вивчення творів цих авторів зверталася переважно на “елементи буржуазної ідеології” в творчості митців, а не на їхню мистецьку суть. Словесники повинні були працювати за настановами Леніна, у яких говорилося, що “у творах минулого” слід “виявити історію класової боротьби в цілому, знайти, як митці “відобразили у своїй творчості історію класової боротьби на Україні”.

Отже, вивчення літератури у ракурсі соціально-економічного та політичного розвитку країни, класова диференціація художніх творів, розгляд їх соціологізаторського змісту та нехтування їх художньої функції негативно впливали на формування літературного розвитку та естетичне виховання дітей, що включає й гуманізацію особистості. У свідомості школярів створювалося “неправильне” уявлення про історико-літературний процес, формувалася неадекватна оцінка творчості окремих корифеїв українського мистецтва слова – І. Нечуя-Левицького, І. Карпенка-Карого, Б. Грінченка та інших. Інакше кажучи, програма хоча і була дещо досконалішою за попередні, однак специфіка літератури як навчального предмета у ній, по суті, ігнорувалася. А тому на уроках літератури у повному обсязі не реалізовувалася ні виховна, ні навчальна та розвиваюча мета. Шкільна

літературна освіта характеризувалася заідеологізованістю, її зміст був наскрізно пройнятий соціологізмом, що сприяло формуванню в учнів спотвореного уявлення про творчість окремих письменників, їхній стиль. Уроки літератури в цей період були переповнені пафосом класовості.

З 1935 р. літературна освіта в українських школах зазнала своєрідних змін, що зумовлювалися реформацією освітньої галузі. Після прийняття постанови “Про структуру початкової і середньої школи в СРСР” (16 травня 1934 р.) затверджено таку структуру школи:

- початкова школа (1-4 класи);
- неповна середня школа (1-7 класи);
- середня школа (1-10 класи).

Іншими словами, літературна освіта здобувалася учнями вже не за сім чи вісім (як це було до 1935 р.) років навчання, а за десять; відповідно змінювався й зміст та завдання літературної підготовки школярів, що визначалися програмою. Автори нового документа методично-програмового спрямування, що був уведений до практики шкіл, починаючи з 1935 – 1936 н. р. і майже не змінювався упродовж кількох десятиліть, визначали таку мету вивчення літератури:

- ознайомити дітей із кращими зразками художньої літератури минулого і “нашої епохи” (тобто 30-х рр.);
- зацікавити учнів вивченням мистецьких доробок і спонукати їх до самостійного читання;
- формувати у школярів уявлення про художній твір як явище мистецтва й водночас як специфічну форму класового пізнання дійсності.

Таким чином, окремі зразки художньої творчості рекомендувалося аналізувати з урахуванням їхньої мистецької специфіки, що є досить вагомим позитивним аргументом літературної освіти. Адже література – це мистецтво слова, яке не тільки дає дітям певну інформацію, а й емоційно схвилює їх, викликає роздуми про життя, виховуючи цим певні моральні якості, до чого завжди прагнули українські педагоги.

В освітній галузі поступово усвідомлювали, що використання літературного матеріалу з метою ілюстрування суспільствознавчих тем є методично і методологічно неправильно, бо література не може і не повинна бути ілюстрацією до курсу суспільствознавства, адже це призводить до невиправних помилок у формуванні літературної підготовки учнів (використовуються часто лише уривки замість цілих творів, нерідко цінні мистецькі доробки замінюються неважкими творами, які сюжетом відповідають конкретній суспільствознавчій темі).

Соціологізаторські новації у вивченні літератури вплинули і на розвиток методичної думки. Відомими представниками методичних концепцій 30-х років, по праву, називають О. Білецького та А. Машкіна. О. Білецький сформулював методичну концепцію так званої “формальної аналізи”, що враховувала специфіку літератури, особливості образного мислення, індивідуальний стиль письменника. Згідно методичних рекомендацій О. Білецького, учні повинні були працювати безпосередньо над текстом художнього твору, аналізувати доробки письменників з позицій мистецтва.

Методична концепція А. Машкіна, що отримала назву “соціологічної аналізи”, провідну роль надавала ідейному спрямуванню художнього твору. А. Машкіним розглядалася література як своєрідна надбудова над соціально-економічним базисом певної епохи. Поза увагою залишалися індивідуальні особливості бачення митцями дійсності. По суті, ігнорувалася специфіка літератури як різновиду мистецтва.

Підручники, якими користувалися учні на уроках літератури, також зазнавали впливу тогочасних літературознавчих течій, залежали від низки політичних та соціально-економічних обставин.

Перші навчальні книги були не досить досконалими, завершеними й водночас складними для розуміння школярами. В них нехтувався принцип доступності й природовідповідності. Із завданнями підручників часто не могли впоратися не лише учні, а й навіть учителі. Статті у таких книгах друкувалися “сухою”, беземоційною й безбарвною мовою. Підручники не розвивали самостійного мислення учнів, вони тільки проголошували істини, які треба було сприймати й запам’ятовувати.

З 1937-1938 рр. шкільна літературна освіта в Україні була уніфікована з загальносоюзною. Були укладені нові стабільні навчальні програми, підручники з “чітко окресленим колом знань”, яким повинні були оволодіти учні. В освітній галузі повністю заперечувалося національне виховання, натомість проголошувалося інтернаціональне.